

Frédéric Gros / Michel Foucault

Mustafa Ayık*

Frédéric Gros *Michel Foucault* kitabında filozofun entelektüel gelişiminin, tarihsel bir biyografisini ortaya koyar. Dolayısıyla buna uygun bir şekilde eserlerinin tarihsel olarak ortaya çıkışını referans olarak ayrımlar yapar. Bu ayrıma göre, birinci bölümde: “İnsan Bilimlerinin Arkeolojisi”, ikinci bölümde “İktidar ve Yönetimsellik”, üçüncü bölümde ise “Öznelleş(tir)me Pratikleri”ni ele alır. Gros, bu tartışmalara ilişkin genel soruları ön plana çıkarır.

Gros, Foucault’nun biyografisini yazmanın zorluğunun farkındadır. Çünkü Foucault çalışmalarında biyografik bir anlatıya başvurmaz ya da düşüncenin basit bir tarihsel anlatıya indirgenmesine izin vermez. Dolayısıyla böyle bir yazarın benimsemediğini onun çalışmalarına veya yaşamına uygulamak risk almaktır. Ancak Gros’un elini güçlendiren şey Didier Eribon’un *Michel Foucault* biyografisinde de bulunan şu sözdür: “Foucault, René Char’ın şu cümlesini kullanmayı çok severdi: ‘Meşru tuhaflığımızı görünür kılın’. Parlak çalışmalarıyla Fransa ve tüm dünyadaki entelektüel faaliyeti yaklaşık otuz yıldır aydınlatmaya devam eden bir adam ve onun eserlerinden ilham alan bu kitap, Char’ın talimatına uygun olarak yazıldı”.¹ Char, Foucault’nun yakın arkadaşıdır ve basit bir şekilde Eribon’u “meşru tuhaflık” içinde bir çözüme zorlar. Bu, Gros’un kendisi için de kolaylaştırıcı bir çözümdür. Bir entelektüelin biyografisini okumak okurlarının hakkıdır. “Meşru tuhaflık” içinde de olsa filozofun düşüncesinin gelişim yollarını bulmak isteyebilirler.

Gros, Foucault’nun entelektüel hayatının başlangıcından sonuna değin tüm çalışmalarını inceler. Foucault’nun her çalışmasına özgü soruyu öne çıkararak bir özet açıklama sunar.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü, anikibrahim99@gmail.com

¹ Didier Eribon, *Michel Foucault*, çev. Şule Çiltaş, İstanbul: Ayrıntı, 2012, s.11.

Gros'a göre *Deliliğin Tarihi*'nde Foucault, "delilik ne zamandan beri ruhsal hastalıktır?" sorusunu araştırır. Bir fenomen olarak deliliğin özgün görünümlerine ve farklılıklarına odaklanır. Rönesans'ta deliliğin kozmik ve klasik dönemde de "aklın yitirilişi" olarak belirlendiğini tespit eder. Yine Gros'a göre *Kliniğin Doğuşu*'nda Foucault "hastalığa bakışın klinikle birlikte nasıl dönüştüğünü" araştırır. Klinikle birlikte bedenlerin ve cesetlerin araştırma nesnesine dönüşmesi, geleneksel şifacılığın modern tıp karşısında giderek ezilmesine ve kliniğin bir otorite olmaya başlaması ortaya konar. Foucault kısaca, delilik ve hastalık deneyiminin kavranışına dair dönüşümün modern aklın kuruluşu içindeki yerini belirlemiştir.

Foucault'nun Fransa'da hatırı sayılır bir ün kazanmasına yol açan eseri *Kelimeler ve Şeyler*'dir. Fakat bu ün soru(n)ları da beraberinde getirir. Çünkü kitabın sonunda insanın "denizin sınırında bir kum görüntüsü gibi kaybolacağından söz edilir".² Bu ifade sadece Foucault için değil, Foucault'nun ardılları için de tartışma yaratır. Gros "insanlık tarihinde icat edilen özne"nin öldürülmüş olup olmadığını Foucault'ya referansla cevaplar. Gros'a göre ne Foucault özneyi öldürdü ne de bir başkası, sadece insan bilimlerine yaklaşımın bir sonucu olarak meydana gelen özne gücün belirsiz bir ögesine dönüşmüştür.

Foucault *Espirit* dergisinin kendisiyle yaptığı bir mülakatta soruya karşılık soruyla cevap verir: "Düşünce tarihine sistemin zorlamasını ve süreksizliği dahil eden bir düşünce, ilerici bir müdahalenin tüm temellerini ortadan kaldırmaz mı? Şu ikileme varmaz mı: ya sistemin kabulü ya da sistemi sarsacak tek şey olan yabancı olaya, dışsal bir şiddetin ortaya çıkmasına çağrı"³ Gros, Foucault'nun burada hem kendi düşüncesinin iki farklı basamağını ele verdiğini hem de kaygısını dile getirmiş olduğunu düşünür. Yani hem "söylemi" hem de "arşivi" yöntemsel olarak düşünce tarihinde süreklilik ve süreksizlikleri bulmak adına görevi çağırır (Gros, 2021: 47).

² Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay İstanbul: İmge, 2017, s.539.

³ Michel Foucault, *Seçme Eserler-Felsefe Sahnesi*, çev. Işık Ergüden, İstanbul: Ayrıntı, 2011, s.113.

Foucault “söylem” kavramıyla hem dilin içinde hem de dilin içinde olmayan, maddi pratikleri ve formları işaret eder, “arşiv”leyse belirli bir dönemde bulunan söylemlerin birliğini temsil eder. Bu kavramları *Bilginin Arkeolojisi*’nde⁴ daha açık bir şekilde tartışır. Gros, *Bilginin Arkeolojisi*’nde Foucault’a “söylemlerin varoluşunu” icat etmek eleştirisinin geldiğini ifade eder. Çünkü bu icat, *Kelimeler ve Şeyler*’de de olduğu gibi, *praxis*’in tarihin içine sokulmamasından dolayı ifade edilir. Gros’a göre Foucault’nun amacı hem ortodoks bir tarihsel materyalizme düşmekten hem de yapısalcı bir okumaktan kaçmaktır (Gros, 2021: 55).

Foucault’nun insan bilimlerinin çıkışı olarak işaret ettiği yeri Gros şu soruyla ortaya koyar: “Bir bilim görelî aydınlığını tüm hakikatlerin kaybolduğu deliliğin gecesinden alıyorsa, insan üzerine pozitif hakikatler getirme iddiasında nasıl bulunabilir? Nihai anlamlarını her türlü hakikatin çöküşü (demek olan) bir deneyimden alıyorsa, insan üzerine söylenen bu pozitif hakikatlerin değeri nedir?” Foucault’ya göre insan bilimlerinin ortaya çıkış koşulları, insanın kendi kayboluşunu yaşadığı deneyimler üzerinden kurar. Örneğin, psikoloji modern delilik deneyimi üzerinden kurulmaktadır (Gros, 2021: 34). Fakat sadece bu modern aklın insan bilimlerinin çıkışına özgü değildir. Çünkü bunun en iyi örnekleri Antik Yunan’da da bulunabilir. Foucault’ya göre “bilme istenci” ile tahakküm arasında kurulan ilişki, bir şekliyle hakikat fikrinin zorbalığını bir başka şekliyle de bu durumun dışlayıcı tertibatlarını ele verir. Ortaya çıkan ile kaybolan arasında böylece başka türden bir hiyerarşi oluşur.

Hapishanenin Doğuşu’nda⁵ Foucault, ceza üzerine düşünür. Fakat kendini sadece ceza denilen bir tahakküm biçimini anlamaya değil, aynı zamanda adalet ve bireyin kendiliği sorusunun da peşinde bulur. Çünkü ceza eyleme değil, eylem üzerinden bireye dairdir. Gros’a göre *Hapishanenin Doğuşu*’ndaki temel sorun: “hapishane, ceza konusundaki bu apaçık üstünlüğünü nasıl kabul ettirdiğidir” (Gros, 2021: 65).

⁴ Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, İstanbul: Ayrıntı, 2020.

⁵ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: İmge Kitabevi, 2015.

Hapishane bir kapatılma mekanizmasıdır. Kapatılmanın iktidar mekanizmalarına nasıl eklemeli olduğu önemlidir. Tüm kapatılma mekanizmaları/pratikleri en nihayetinde “itaatkâr bedenler” yaratmaya yol açar. Yani “rıza üretimi”ni güçlendirir, normalleştirmeyi *de facto* geliştirir. İsyân eden ve dik başlılık sergileyen bedenler her defasında cezalandırılır ve bu cezalandırılma “ıslah” adı altında normalleştirilir. Bu normalleştirme, bedenleri norma uygun hale getirir: “Gerçekten de norm, onlara belli bir yol empoze etmek üzere, bireysel davranışların içselliğine erişmeye çalışır” (Gros, 2021: 70).

Aslında söz konusu normalleştirme pratikleri sonucunda, toplumsal gerçeklik ve hakikat alanı tanımlanır. Foucault’ya göre tüm bu pratikler yeni bir iktidar ekonomisine işaret eder. İktidarın disiplin uygulamaları hem çok fazla direnişle karşılaştığı için sürdürülebilir değildir hem de aşırı maliyetlidir. Bu sebeple, toplumsal dinamiklere sürekli olarak nüfuz edecek iktidar mekanizmaları belirir. “Buradaki asıl önemli nokta, disiplinci iktidarın, kapitalizmin geliştirdiği mekanizmalarıyla bütünleşmesidir. Disiplinin imal ettiği o uysal beden, üretim makinesine bağlı işçinin yararlı bedenidir” (Gros, 2021: 76-77).

Foucault, iktidarın bir töz olmadığını; toplumun tüm tabakalarında, “dokusunda ve derinliğinde” nasıl işlediğini analiz eder. İktidarın, birinin veya birilerinin elinde alet olarak kullanılmadığını, toplumu hem birleştiren hem de ayırıştıran bir ilişki olduğunu vurgular. Ayrıca, tek yönlü bir tahakküm ilişkisinin söz konusu olmadığını da ekler. “Metresle aşığı, ustabaşısıyla işçi, ana-babayla çocuğu, fahişeyle müşterisi, hocayla öğrencisi arasında, her duruma özgü ve çok yanlı iktidar ilişkileri düğümleniyor” (Gros, 2021: 78-79). Dolayısıyla Foucault iktidarın bilgi ürettiğini, barıştan ziyade bir savaş olduğunu vurgular.

Gros, Foucault’nun 1978-1979 yılları arasında verdiği derslerde yönetsellik formlarını incelediğini ifade eder: devlet aklı ve liberalizm. Foucault’ya göre on sekizinci yüzyılda yeni bir yönetsellik devreye sokulur. Bu durumu açıklamak için tahıl fiyatlarını örnek gösterir. Otoriter politikalara göre, kıtlığın olması sorun teşkil etmemektedir. Aksine, tahılın

doğal fiyatının piyasaya yansımını sağlayacak tek yol, ürün miktarları ve satışların kendi kendilerini düzene sokma mekanizmasını çalıştırma gerekliliğidir. “Dolayısıyla yönetmek, piyasa özgürlüğünü azami derecede teşvik etmek ve devlet kararlarını olabildiğince az devreye sokmak şeklinde olacaktır” (Gros, 2021: 86-87). Yani tek hakikat piyasanın hakikatidir.

Foucault ayrıca iki farklı yönetimsellik formlarını inceler: Alman Neoliberalizmi ve Amerikan Neoliberalizmi. Alman Neoliberalizmi, her türlü planlama, ekonomik *dijirizm* ve totaliterlik üretebilir. Amerikan Neoliberalizmi ise menfaatçi bir *homo economicus* imal eder ve öznelerin rasyonelliğine dayanan bir yönetimsellik üretebilir (Gros, 2021: 88). Yönetimsellik analiziyle beraber Foucault, “piyasanın hakikati”nin, “iktidar mekanizmaları”nın ve “kendilik ilişkileri”nin öznel deneyimi inşa ettiğini ifade eder.

Gros’a göre iktidar tertibatlarının karşısında, ‘direniş’in nereye konumlandığı oldukça önemlidir, özellikle de yönetimselliğin yarattığı özneleşme biçimleri söz konusuysen. Bu minvalde Gros, Foucault’nun iki sorusunu hatırlatır: “Yerleşik iktidarın karşısına geçmek için ayaklanmış bu hakiki sözün statüsü ne olacaktır” ve “bu sözün öznesi kim olacaktır”? Foucault’ya göre hakiki söz direnişin imkanlarından biridir. Bu durum, kişinin devletle karşı karşıya gelip “parıldadığı” an’dır. Platon’un Sirakuza’da köleliğe mahkûm edilmesinin an’ı gibi. Foucault bir hakikati dillendirme ediminin, onu söyleyen için bir risk alanı açıyorsa, ortada *parrhesia*’nın olduğunu ifade eder. Ayrıca *parrhesia*’nın hem politik bir edim olduğunu hem de özgürleştirici bir kendilik ilişkisi barındırdığının da altını çizer. O halde direniş hem iktidara karşı hem de hakikati dillendirme engeline karşı konumlanır.

Gros’a göre “Foucault’nun bütün projesi, terimleriyle tanımlandığı şekliyle ve otuz yıllık çalışmasının kazanımları da hesaba katılmak üzere, bir hakikati söyleme oyunu (*vêridiction*), bir iktidar oyunu (*juridiction*) ve bir kendilik ilişkisi [öznelleş(tir)me, *subjectivation*] arasındaki tarihsel olarak kat edildiği düşünülen deneyimlerin (delilik, suç, cinsellik vb.) analizi çerçevesine sığabilir” (Gros, 2021: 93). Bir başka ifade ile Foucault’nun tüm felsefi çabası: “üstü örtülen iktidar ilişkilerini açığa çıkarıp eleştir-

mek, direnişleri kıskırtmak, çok sık boğulan seslere meramını ifade etme imkânı vermek, hâkim yönetimselliklerin karşısına çıkabilecek hakiki bilgiler üretmek, yeni öznellikler icat edilmesini sağlamak. [B]ilgi, iktidar ve öznelleştirme sistemlerimizin tarihselliğini ortaya çıkarmak” şeklinde düşünülebilir (Gros, 2021: 124).

Bu kitap, Foucault’nun tarihsel olarak entelektüel gelişimini ortaya koymaktadır. Entelektüel gelişimini ortaya koyarken Foucault’nun neredeyse bütün çalışmalarını tek tek ele almaktadır. Ancak bu tartışmalar, detaylandırılmış değildir. Dolayısıyla giriş niteliğindeki bir kitaptan söz edilmekte olduğunu unutmamak gerekir. -Foucault’yu anlamak açısından önemli- ancak şöyle bir uyarıda da bulunulması gerekir: Eribon’un dediği gibi, Foucault’nun kendi yaşantısının renkliliği, çeşitliliği, ele avuca sığmazlığı aynı zamanda kendi teorisinde de belli oranda izi sürülebilecek bir şeydir. Aslında Foucault’nun biyografisini ortaya koyacak bütün yazarlar (Eribon da dahil) bu girift ilişkiyi nasıl ortaya koyacaklarını bilemedikleri gibi Foucault yazımına sadakat gösterecek olurlarsa şunu fark ederler: Foucault’nun kendisi biyografik bir yazar değildir, dolayısıyla burada bir açmaza sürüklenebilirler. Gros’un buradaki avantajlı durumu, Foucault’ya odaklanmak yerine Foucault’nun eserlerine odaklanmış olmasıdır.